

TÓTH LÁSZLÓ

„...annyi forró láz gyümölcse”

Fábry Zoltán és Forbáth Imre levelezése 1956–1967

Közép-európai kor- és kórtörténeti adalékok a 20. század ötvenes és hatvanas éveihöz 2.

Mikor a néma...

Fábry 1958. június 23-án küldte el Forbáthnak válogatott verseskötetéhez ígért előszavát: „...elkészült a nagy mű, és az alkotó nagyon is pihenni vágyik utána.” A költő „curriculumbát” azonban későn kapta meg, így abból már csak egyetlen adatot tudott beszúrni az írásába. Ám miután az induló Irodalmi Szemlének előre nem tud küldeni semmit, amennyiben a kiadó nem kifogásolná, ezt kínálná fel a lapnak (ellenkező esetben a Korunknak adná).¹

Forbáth következő, a Fábry-hagyatékban fellelhető, 1958. július 20-i keltezésű levelében viszont még egyetlen szót sem ejtett barátja előszaváról.² Helyette rózsásnak továbbra sem nevezhető egészségi állapotát ecsetelte, s hogy orvosa szerint nem kellene annyit dolgoznia, és óvakodnia kellene attól, hogy felizgassa magát. Ami teljes képtelenség, hiszen egyrészt most is át kellett vállalnia egy szabadságon levő kollégája feladatait, másrészt a családját is ő tartja el. Ráadásul a felesége és a kislánya is kórházban, így a fiával kénytelen „gazdálkodni”, ami azt jelenti, hogy naponta egyszer esznek („rántottát aludttejjel”). Az „abszolút pénzhány miatt” valószínűleg a szeptemberre tervezett pesti útja is meghíúsul, ami írásai magyarországi „kiadását” is segíthetné, hisz tudvalevően „csak személyesen lehet dolgokat elintézni”. Ugyanekkor Pozsonyból sincs híre a verseskötetéről, sőt – „tudja a frász, hogy képzelik a dolgot” – szerződést sem kapott még. Végül azt kérdezte Fábrytól, hogy halad az *Ady igazával*, mellyel azért is jó lenne, ha mie-

¹ MTAK Ms 5381/43. – Fábry végül két írásával is szerepelt a folyóirat 1958. évi induló, I. számában. Ám mégsem a Forbáth-kötet előszavát, hanem a Szabó Béla *A család kedvence* című regénye kapcsán írt tanulmányát (*Embterelenség kimondása*) adta a lapnak, melyet ugyancsak az ő „*Ideje már bizony*” című, nevezetes programadója vezetett be. Igaz, amint arról 1958. augusztus 9-i levele tanúskodik, az elején még az sem volt biztos, hogy egyáltalán engedélyezik-e ezen írásának megjelenését... MTAK Ms 5381/45.

² Azaz okkal feltételezhetjük, hogy e két levél között létezhetett egy harmadik is, melyben Forbáth kötete bevezetőjére (is) reflektálhatott. Erre utal, hogy Fábry július 24-én már azokat az „üdvös” javításokat is nyugtázta, melyeket Forbáth az előszavában „eszközölt”. MTAK Ms 5381/52.

lőbb elkészülne, mert amikor barátja könyveit olvassa, úgy érzi, hogy „itt ül vele szemben”, ami még a magányát is segít elfeledtetni vele (*Teplíce, 1958. július 20.*).

Itt feltehetően újabb Forbáth-level hiányozhat (-levelek hiányozhatnak) a Fábry-hagyatékból, hiszen a legközelebbi levelet a stószí író már csak augusztus 14-i keltezéssel kapta barátjától, miközben ő július 24-én és augusztus 9-én is írt neki. Feltételezésünket az is erősíti, hogy ez utóbbiban Fábry barátja előttünk ismeretlen levelére reagál, miszerint mostani előszavában még egykori *Favágók*-kritikájánál is szigorúbb.³ Ezzel kapcsolatban ismeretes, hogy Fábry bár nem írt külön kritikát a *Favágókról*, *A költő és a valóság* című, a Korunk 1931-es évfolyamában megjelent, több verseskönyvet taglaló tanulmányában foglalkozott Forbáth kötetével is. E dolgozatát azonban a stószí kritikus a mindössze néhány évig tartó, szélsőségesen balos, rappista korszakában írta, amit az is jellemez, hogy abban az egyébként általa (is) „nagy költőnek” tartott Forbáth lírájából főleg a „koncentrált vöröst”, az „Osztályharc teljességét, világosságát, törvényes ritmusát” hiányolta, ami a jelek szerint maradandó sebet üthetett a költőn. Ezért Fábry említett, augusztus 9-i levelében magyarázatra kényszerült, mondván, hogy mostani írását a *Favágók* bírálatánál is „szigorúbbnak” minősíteni: „akusztikai tévedés”. Ugyanis, így a stószí író, „Amikor én Téged az egész tanulmányban mint költő-fenomént magyaráztlak, akkor ezzel megkaptad a legmagasabb mértéket és így, az adekvát értékelést. A *Favágó*-kritikát és ezt a mostanit nem is lehet egyszerre egy napon említeni: a mérték és az érték – és így a Te költészeted itt megnő és demonstrál. Ad valamit, mutat valamit: példázat és jelenség”. „Ezzel a legtöbbet mondtam” – összegezte Fábry, s még hozzátette: „Remélem, kiérzed az egész egységéből – e magyarázat után.”⁴

Forbáth elégedett is Fábry okfejtésével, meg nem is. Egyrészt barátja szeretetének jeleként fogja fel annak magyarázatát, ám – noha így, a vég közeledtével az „embert már nem noszogatja nagyravágyás” – továbbra is megmaradt a kívánsága, hogy olvasói megértsék és „helyes proporcióban” lássák. Ezért szerinte Fábry tanulmányából még hiányzik „néhány ecsetvonás” ahhoz, hogy „a portré teljes legyen”, vagyis „Talán még nem lenne késő”, hogy ezeket „a szöveg valamely alkalmas helyén” még hozzátegyje. De nem lelte örömét Forbáth a Korunkban sem, ahol Egon Erwin Kisch-tanulmányát „tönkrejavították”, „kb. a harmadát törölték”, és kihagytak belőle „lényeges, faktuális részeket”. És dühét, amiért „idegen kéz belemotoszkált” az írásába, Balogh Edgár hosszú levele sem tudta enyhíteni, aki szerint Forbáth írása „Nagy, erős tanulmány”, melyet azonban, akaratuk ellenére, „egy-két rövidítéssel” tudtak csak közölni (*Teplíce, 1958. augusztus 14.*).

³ MTA Ms 5381/45.

⁴ Uo. – Ebben a levelében Fábry arról is tájékoztatta barátját, hogy épp Louis Aragonnak az 1935-ös párizsi antifasiszta írókongresszuson elhangzott előadását olvasta, melyben a résztvevők között Forbáthot is megemlítette (a kongresszuson Csehszlovákiát a cseh Vítězslav Nezval, a szlovák Ján Poničan, a német Egon Erwin Kisch és a magyar Forbáth Imre képviselte).

A magyar főváros helyett,

ahova Forbáth annyira vágyott, végül csak Pozsonyba és Prágába jutott el néhány napra, amiről két levelében is beszámolt Fábrynak (szeptember 4-én, illetve szeptember 10-én). S bár Pozsonyból még Stószra is tenni akart egy kitérőt, hogy végre személyesen is találkozhassanak barátjával, mivel azonban a válogatott verseire „igen barátságosan” kiutalt előleget mégsem kapta meg, mert „nem volt pénz” a kiadóban, kénytelen volt hazafelé venni az útját.⁵

Pozsonyban egyébként Forbáthnak Lőrincz Gyulával, a kor egyik mérvadó szlovákiai magyar politikusával, a Csemadok országos elnökével volt egy hosszú beszélgetése, de találkozott kiadói szerkesztőjével, Tóth Tiborral és „néhány fiatal költőnkkel” is (levelében azonban, sajnos, nem említette a nevüket). S már az induló Irodalmi Szemle első számát is látta, melyben néhány „apró versével” szerepel, és olvasta benne Mártonvölgyi László róla írt, ám szerinte „dilettáns” tanulmányát is.⁶ Majd Fábry „*Ideje már bizony*” című lapindítóját, valamint Szabó Béla-tanulmányát dicsérte, „örömmel észlelve”, hogy „a magyar kultúrélet végre megint lendületes mozgásnak indult”. Ami szerinte nagyrészt Fábry érdeme, akinek „óriási” a tekintélye Pozsonyban, és úgy beszélnek róla, „mint egy már legendáris jelenségről”. És belekezdett „egy rövid áttekintésbe” is az első köztársaság magyar irodalmáról, mert szerinte „az embereknek [...] nincs sok fogalmuk” róla (*Teplíce, 1958. szeptember 10.*).

A következőkben Fábry két levelet is menesztett Teplícére (az egyiket még szeptember 18-án), a másikat pedig majd két hónappal később (november 13-án), melyben barátja egészségi állapota miatt aggódott („elnémultál: ami nem szokásod”). Egyúttal Forbáth születésnapjához is gratulált, kívánva neki „mindazt, amit meg akar csinálni és mindazt, amire vágyik, főképp egészséget és nyugalmat”. Emellett szeretne volna, ha barátja születésnapja alkalmából a Korunk leközlje a versválogatásához írt előszavát, amit azonban a lap – Balogh Edgár szerint – több okból sem tudott vállalni. „Hát – tette hozzá Fábry –: ez a Korunk nem a régi Korunk.”⁷

Forbáth hallgatását „legsötétebb depressziójával” magyarázta, melynek „részben nagyon reális oka” van: feleségét „megint vagdosták a sebészek”, ráadásul maga is komoly beteg, és gyógyulására „alig van kilátás” (*Teplíce, 1958. november 15.*). Ilyen körülmények között „ünnepelte” a hatvanadik születésnapját is, mely alkalmából számos levelet és táviratot kapott, és különböző cikkek jelentek meg róla, többek közt cseh lapokban is. S a magyar kulturális miniszter is meghívta

⁵ Mire Fábry, szeptember 18-i válaszlevelében arra biztatta őt, hogy máskor, „hasonló helyzetben”, nyugodtan induljon csak útnak az ő költsége: „Nekem nincs családom, csak könyveim!” – magyarázta. MTAK Ms 5381/56.

⁶ Lásd: Mártonvölgyi László: *Forbáth Imre hatvan éve élé*. Irodalmi Szemle, 1958. 1. sz., 52–56. p.

⁷ MTAK Ms 5381/46.

öt Magyarországra, mire azonnal be is adta az útlevelekérelmét, bízva abban, hogy januárban végre elutazhat – ha addig sikerülne „cipőt-nadrágot-ingekeket” vennie. „Ez, Zoltánom – nyugtázta Fábrynak – a rezüméje 40 éves írói és párt-emberi jubileumomnak. Nem panaszkodhatok, mindenki örömet akart szerezni az öregnek, [a] majdnem elfeledettnek s – hozzáteszem – annak, aki alig tud már alkotni s a múlt (kétes!) dicsőségének visszfényében próbál még sütkérezni.” Ám bizakodva hozzátette: „De talán a hűhó elősegíti könyvem eladhatóságát”, mire a kiadó talán hajlandó lesz vele tárgyalni egy próza-válogatásról is⁸ (*Teplíce*, 1958. december 5.).

Fábry 1959. január 14-én, újabb betegeskedések után írt ismét Forbáthnak, el-újságolva neki, hogy barátja verseskötete, mint arról egy „kiadói tisztviselőtől” értesült, már megjelent. Miközben neki is napvilágot látott egy szlovák válogatása *A béke igaza és A gondolat igaza* írásaiból (*Pravda myšlienky a mieru*, Milan Pišút válogatásában, Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1958, 320 p.). Irodalmi Szemlebeli beköszöntője viszont akkora „port vert fel”, hogy az valóban „majdnem a lap életébe került”, de – „erdélyi kisebbségi vonatkozásai” miatt – a Balogh Edgár könyvéről írt recenziója sem jelenhetett meg, s helyette a Selma Lagerlöfről szóló írását közölték.⁹ Erdélyben ugyanekkor a Korunk „nem meri” megjelentetni az írásait (pedig Balogh Edgár szerint – jóllehet ő a lap főszerkesztője – inkább azoknak kellene jönniük a „sok fűrészpáros, száraz cikk” helyett), és Pestről is „dolgavégezetlen jött vissza” két cikke. Ilyen körülmények között nem csoda, ha „lassan elmegy az embernek a kedve az írástól”, írta Forbáthnak, és hozzátette: „Szép mesterség a miénk a szoba négy fala között, de mihelyst kirepül a szó: baj van és baj lesz veled! Botfúlóság mindenütt!”¹⁰

Két-három héttel később, február 6-án már ő is megkapta a *Mikor a néma beszélni kezd* tiszteletpéldányát, és épp azt lapozgatja „nagy örömmel” („csak a címlap borzasztó” – jegyezte meg zárójelben). Emellett némi büntudata is van, amiért tanulmányából kimaradt – s ezt csak most látja – „a versszépségekre való figyelmeztetés”. Vagyis „Túl komolyan” vette a dolgát, de úgy gondolta, a kötet értékeihez a tömör fogalmazás illik jobban, ezért el akarta kerülni az oldottabb beszédet. Elvégre „Az előszók baja mindig a túlzott áradozás”, ami szerint majd „a felfedező, az élvező, a rácsodálkozó dolga lesz”. Egyébiránt változatlanul úgy gondolja, hogy Forbáthnak a róla – azaz Fábryról – írt verse a legjobb darabja, melyben a költő „embert, kort, küldetést megfelelő módon és – a helyzetnek és az okoknak megfelelően – hol lágy líraiságban”, hol kristálytisza formában tár az

⁸ Forbáth esszéiből, tanulmányaiból azonban csak 1966-ban jelent meg egy válogatás (*Eszmék és arcok*. Tatran, Bratislava, 1966, 135 p.)

⁹ Az Irodalmi Szemle szóban forgó, 1958. 2. számában Fábry valóban a *Selma Lagerlöf emléke* című írásával szerepelt (120–128. p.), viszont a lap 1959. 4. számában a Balogh Edgár *Egyenes beszéd* című kötetéről írt recenziója is olvasható (*Szegényország ajándéka*, 623–628. p.).

¹⁰ MTA Ms 5381/55.

olvasó elé”, melyre minduntalan rálapoz, nemcsak mert róla szól, hanem mert izlelgetni akarja a „szépségét, igazát”.

Fábry természetesen frissen megjelent szlovák válogatását is elküldte a költőnek, remélve, hogy talán sikerül felhívnia rá és a munkáira cseh barátai figyelmét. Esetleg maga is írhatna róla, mert úgy látja, „Senki nem törődik azzal, hogy ez a fontos kultúrréteg, a cseh értelmiség” észrevegye őt. Ami akár „egy cseh válogatás” számára is előkészíthetné a talajt (mely „kiterjedhetne a *Hidak és árkok* cseh vonatkozásaira” is).¹¹ Igaz, tudja, „ez csak álom”, noha néhány éve még egy szlovák válogatásra se mert volna gondolni.¹²

Forbáth február 14-én, egy néhány soros képes levelezőlapon köszönte meg Fábry szlovák kötetét, s külön örömmel, amiért abba József Attila-tanulmányát is besorolta. Sőt már fel is hívta a könyvre néhány ismerőse figyelmét, és úgy tudja, a Rudé právo már meg is rendelt róla valamit, de szeretné, ha egy cseh Fábry-kiadás is napvilágot láthatna (*Teplíce, 1959. február 14.*). Ezzel szemben még március 13-án is arról panaszkodott Fábrynak, hogy könyvéről még mindig nem írtak a cseh lapok, aminek nem tudja az okát, holott több helyen is megígérték, hogy ismertetik. Számára ugyanis mindennél világosabb, hogy barátja kötetét „a cseh világban is propagálni kell”, mert annak „jelentősége messze” túlnő „a magyar glóbuszon”. Ugyanekkor nem sokat tehet, hisz maga is „farkasordító szellemi magányban” él, „elzárva a forrásoktól”, s tehetetlenségét az is bizonyítja, hogy egyelőre saját könyvének sincs visszhangja, melyből „alig adtak el néhány példányt”, „propaganda semmi”, és nem kapható Magyarországon sem. „Mi ez? – kérdezte. – Szabotázs? Talán csak közömbösség, érdektelenség. De akár az, akár nem, a hallgatás mindig üldöztetés, mint Pascal mondotta”. Ráadásul még az Új Szó sem írt róla (ahol csupán május 21-én recenzálta Rácz Olivér).¹³ Pedig azt remélte, hogy a hatvanadik születésnapja egy kicsit jobban ráirányítja majd a figyelmet, és több lehetőséget nyit neki az alkotómunkára. De: „Semmi, semmi”, nyugtázta csalódottan, ráadásul budapesti útja is megghiúsulni látszik, mivel már negyedik hónapja hiába várja Pozsonyból annak írószövetségi jóváhagyását. Azaz maradnak számára az „Öregség, betegség, munka, gondok”, mely körülmények között ahhoz sincs kedve, hogy tollat vegyen a kezébe, és „szellemileg csak vegetál” (*Teplíce, 1959. március 13.*). Ráadásul már harmadik hónapja Fábry sem válaszolt a leveleire; igaz, „dacára a konkrét ígéreteknek”, ő sem tudta barátja kívánságát teljesíteni, hogy a cseh lapok is írjanak szlovák nyelvű válogatásáról; Prágába készül, ott majd megpróbálja úgymond „kinyomozni ezt az obskúrus históriát”.

¹¹ Erre azonban csak 1967-ben kerülhetett sor Rákos Péter válogatásában; lásd: *Náše vlast Evropa. Československý spisovatel*, Praha, 1967, 224 p.

¹² MTAK Ms 5381/54.

¹³ Rácz Olivér: *Mikor a néma beszélni kezd.* Új Szó, 1959. május 21., 7. p. – A Forbáth-kötet ismertetésével a napilapot a Hét (Csanda Sándor a hetilap 1959. január 18-i számában) és az akkoriban csupán negyedévenként megjelenő Irodalmi Szemle is megelőzte (Sas Andor, a folyóirat az évi 1. számában).

Mindenesetre szégyelli magát Fábry előtt, önvád gyötri, és úgy érzi, benne a hiba, s hogy „ismeretlen okból újra valahogy fekete bárány” lett, amire sok jel mutat, például az is, hogy már ötödik hónapja hiába várja útlevele elintézését. Emellett az élete továbbra is „borzasztó”, a felesége ismét kórházban, azaz a háztartás gondja megint az ő nyakába szakadt, miközben maga is beteg, amit titkolnia kell a felettesei előtt, nehogy akarata ellenére nyugdíjazzák (*Teplíce, 1959. április 23.*).

Fábry csak ekkor eszmélt (ő írta így), hogy miután már hetek óta nem írt levelet senkinek, s így „ijedten nézi” maga előtt a megválaszolatlan „levél-csomót”, bizony, barátjának (is) elmaradt a válasszal. Forbáthot azonban „vén fejfel is naiv fiúnak” nevezte az általa írtak miatt, hiszen „Az irodalom – különösen nálunk: indolencia”, akik pedig „intézik: ebben élnek ki magukat”. Mert vele se bánnak jobban, ő is már vagy hatszor írt a „Könyvkiadónknak”, ahonnan válaszra se méltatták, noha ő, legalábbis a „közhiedelem” szerint, amolyan tekintélyféle lenne, még ha „semmi beleszólása és semmi praktikus súlya” sincs sehol. Ezért jobb hát nem törődni semmivel, mint ahogy ő sem tudja, hogy „írtak-e már valahol valamit” a szlovák könyvéről. Bár a hallgatás „mindenesetre feltűnő” és sokatmondó. A legfontosabb ebben a helyzetben a türelem, és ezt tanácsolja Forbáthnak is – „mindenképpen és mindenben”.¹⁴

Miközben ő is kapott egy levelezőlapot Forbáthtól, aki már harmadik hete kórházban van: „Te is fiam, Brútus?! – írta Teplícére Fábry –. Ezt megtehetem én, aki ezzel senkinek sem ártok. De Te!?” Mindazonáltal ő sincs teljesen rendben, s dőlt belőle a panasz a szlovákiai magyar irodalmi életre is, mellyel lassan neki is „egyre kevesebb érintkezési pontja” lesz. Azaz, „valahogy kezdünk kiesni belőle”, s még hozzátette: „Nélkülünk rendezkednek be.” Igazságtalan viszont Forbáth Sas Andorral szemben, aki összességében „szépen írt” róla, mindössze egyetlen bíráló megjegyzéssel illette a költő válogatott verseit az Irodalmi Szemle 1959. 1. számában megjelent, *Egy költő, aki harcos, hű fia korának* című recenziójában. Továbbá, ha Forbáth még nem tette volna meg, Fábry szívesen küldene egyet a *Mikor a néma beszélni kezd*ből Szilágyi Andrásnak is, mivel maradt még egy példánya (korábban Méliusz Józsefnek is postázott egyet a könyvből).¹⁵

A falnak fordított címerpajzs

Forbáth bő másfél hónappal később, július 20-án, néhány soros postai levelezőlapon tudatta Fábryval, hogy a változatosság kedvéért most az Ústí nad Labem-i kórházban fekszik, és az élet azon „furcsaságán” töpreng, hogy mire végre elintéződne régóta időszerű pesti útja, nem biztos, hogy egyáltalán el tud utaz-

¹⁴ MTAK Ms 5381/56.

¹⁵ MTAK Ms 5381/57.

ni (*Teplíce, 1959. július 20.*). Fábry szintén örül barátja utazási szándékának, amit tudomása szerint szlovákiai magyar részről akadályoztak eddig. Egyébként nincs jobb helyzetben ő sem, hisz például *Res poetica* című, alapvetésnek szánt Irodalmi Szemle-beli tanulmányának első részéből is „lényeges dolgokat kihagytak”, s már előre fél a „folytatástól”. De nem járt jobban az Új Szónál sem, ahová Írni! Olvasni! címmel kezdett felkérésre egy sorozatot az előző két év csehszlovákiai magyar könyvterméséről, melynek azonban csak a bevezetője és a mesekönyvekről szóló fejezete jelenhetett meg (igaz, azok is csak hosszabb várakoztatás után). A novelláskötetektől írtakat azonban nem közölték, mert – ahogy Forbáthnak magyarázta – „nagyon ráfeküdt” a műfaji oldalra, amivel a szocializmus kiépítésének ún. befejező szakaszát meghirdető XI. pártkongresszus azon határozatát negligálta, amely a kultúra és a művészetek ideológiai irányvonalának, eszmei színvonalának és pártosságának a megerősítését írta elő. „Ezt mind csak azért írom meg – így Forbáthnak –, hogy lásd, ha velem, aki az Ir. Szemle utolsó száma szerint az itteni irodalom »címerpajzsa« vagyok, így bánnak, akkor ne csodálkozz többé semmin. A címerpajzsot a falnak fordítják: a magunkfajta embereknek és irodalomnak így magja szakad, és akkor végre nincs többé semmi zavaró momentum, semmiféle szlovenszkói magyar irodalom, aki és ami voltunk negyven évig! Undor és utálat van bennem.” Olyannyira, hogy már két hete sem dolgozni, sem olvasni nem tud a feszültségtől, még jó – tette hozzá –, hogy „egy közbejött szerelem kitölti ezt az irtó űrt”.¹⁶

Barátja panaszára Forbáth is felháborodott: „Perverz világ ez! Hiszen már az csoda, hogy egy istenháta-mögötti [sic!] faluban él és hadakozik 40 év óta valaki, akit csak egy Barbusse[-szel], egy Rolland-val [sic!] lehet összehasonlítani. Ebben az esetben igenis a személyi kultusz híve vagyok s nincs az az elismerés és hódolat, amit túlzottnak tartanék egy Fábry számára! Micsoda liliputi törpék azok, akik bolhákra vadásznak írásaidban? S milyen badarság nem közölni, méghozzá megrendelt cikkeket! De érthetetlen is, hiszen az ágat fűrészelik maguk alatt...” Egyébként már hazakerült a kórházból, „12 kg-al könnyebben, súlyos depressziókkal, álmatlansággal”, dolgozni most sem tud, s szinte már csak egyetlen „foglalkozása” maradt: „prolongálni inproductív létezésemet a földön”. Ellenben háromnegyed évi várakozás után végre megkapta a turistaútlevelet, azaz hazai részről egyszerűen „negligálták” hivatalos magyarországi meghívását, és nem adtak neki szolgálati útlevelet. S bár többen is nagyon várják már a magyar fővárosban (Bölöni György, Pór Bertalan és mások „dolgoznak az érdekében”), ilyen előzmények után nem nagyon van kedve utazni, új meghívásra vár, mert „Kompromisszum lenne belenyugodni az ilyen elintézésbe, kapitulálni”, amiért éppen ő nem találhatott méltónak arra, hogy hivatalos útra mehessen Magyarországra. És hát ka-

¹⁶ MTAK Ms 5381/58. (1959. augusztus 4.) Lásd ezzel kapcsolatban: Batta György: *Színek Fábry Zoltán portréjához*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1990, 132 p.

tasztrófális anyagi helyzete miatt az útiköltséget is gond lenne előteremtenie. Ráadásul a hosszas huzavona „az ottani illetékeseket” is elbizonytalanította, és most nem tudják, mi az oka a körülötte keletkezett „különös zűrzavarnak”. Úgy sejti, az egész feketelistára kerülése sógora koncepció perével, illetve bebörtönzésével lehet összefüggésben, de hogy már nyolcadik éve sújtják őt emiatt, azt „nem könnyű normális ésszel” felfognia. Miként azt sem, hogy *Az éjszaka félelme ellen* címmel már három hónapja leadott új kéziratára: „válogatott groteszkjeire” a kiadótól egyelőre választ sem kapott. Azt azonban, hogy gondok lehetnek vele, abból sejti, hogy tudomása szerint a Szlovákiai Szépirodalmi Kiadó magyar szerkesztőségének új vezetője, Ján Poničan, aki maga is költő volt, „nincs megkötve” a verseitől, s kéziratát – „a műfaj problematikus” volta miatt – biztos, ami biztos, három lektornak is kiadták véleményezésre (Dobos Lászlónak, az Irodalmi Szemle főszerkesztőjének, Ctibor Štítnický műfordítónak és Andrej Mráz akadémikusnak). És elégedetlen válogatott verseskötete magyarországi fogadtatásával is, mivel úgy tűnik, ottani barátai lelkesedése sem volt elegendő ahhoz, hogy akár egyetlen kritika is megjelenjen róla, amire azért is nagy szükség volna, mert „a könyvet senki sem vásárolja”. Mi több, egyelőre még a Korunk sem vett tudomást „a beszélni kezdő némáról”, miként Fábry előszaváról sem, pedig „tőlük igazán megérdemelték volna”, hiszen – még Gaál Gábor idejében – mindketten „szorgalmas munkatársai” voltak a lapnak. Ami pedig Fábry új szerelmét illeti, nagyon örül neki, s az agg Kossuth és az öreg Ibsen jutott róla eszébe, meg Zola *Pascal orvosa*, hisz, mint írta, „Nincs nagyszerűbb természeti tünemény, mint látszólag kialvóban levő vulkánok váratlan kitörése...” (*Teplíce, 1959. augusztus 17.*)

„Izolációban élünk...”

1959 szeptemberében költőnk végül mégis eljutott a magyar fővárosba – tudósítja barátját egy, Halászbástyát ábrázoló képes levelezőlapon –, ahol „Sok régi-jó baráttal, elvtárossal” sikerült találkoznia, akik Fábrynak is mind nagy tisztelői. A Bölöni Györggyel tervezett fontos megbeszélésére viszont nem kerülhetett sor, aki aznap reggel, szeptember 11-én halt meg, amikor találkozniuk kellett volna. Egyébként voltak, akik Forbáth Magyarországra költözésének ötletét is felvetették, de hát – így ő – „mi hasznuk lenne egy nyavalyás, vén kutyából, aki már ugatni is alig tud”. Hisz most is kórházból ír, ahova hazatérte után rögtön be kellett vonulnia (*Budapest, 1959. szeptember 14., ill. Ústí nad Labem, 1959. október 15.*). Fábry azonban még október 19-i kurta levelében is amiatt méltatlankodott, barátja nem számolt be neki a magyar főváros-beli napjairól, s „rövid lapja” olyan, mintha ki sem mozdult volna. És még ő vár tőle „kimerítő levelet”, meg aztán úgylis csak „keserűségekről” tudna írni, majd megismételte, hogy előtte is kezde-

nek „a sorompók lecsapódní”.¹⁷ Forbáth Fábry e levelére adott válaszát (egyelőre?) nem ismer(het)jük, mert a stószai hagyatékban csupán a november 10-én feladott levelének a borítékja van meg, maga a levél egyelőre ismeretlen számunkra. Igaz, erre Fábry sem válaszolt, mondván, hogy azt Forbáth sem sürgette, írta Teplicére december 11-én, bár az elmúlt hetekben ő sem volt valami jól, aminek fő oka „az a támadás”, mely egy hónapja érte a Szlovák Írószövetség magyar „szakosztályának” (tagozatának) a csehszlovákiai magyar költészetéről rendezett vitáján, ahol többen is kifogásolták a *Fiatall szlovákiai magyar költők* antológiájáról alkotott nézeteit kifejtő, Irodalmi Szemle-beli tanulmányát, a *Res poeticát*.¹⁸ „A senkik – írta Forbáth Imrének Fábry –: a Bojsza-Barsi Imrék – és sajnos Bábi is (aki a Brútus-szerepet vállalta) kimondották, hogy én az én vox humánámmal meghaladott álláspont vagyok, sőt – ellenség.” Amin, ha – Fábry szerint – az egész „nem lenne része egy [...] szervezett kampánynak”, nevetni is lehetne, s nem volna több közönséges „huligán-támadásnál”. Emellett a kiadó legújabb könyvével, a *Palackpostával* is „kétkulacsos politikát folytat”, mivel, mint hírlík, olyan „externistákat” (is) foglalkoztat, akiknek „az a feladatuk, hogy vétót mondjanak” egy-egy kézirat fölött, s akik, mint hallja, az ő kötetét is „komoly kifogásokkal” illették. Vagyis, írta Forbáth legutóbbi, a pozsonyi magyar kiadóval kapcsolatos kifakadásaira célozva: „most már mindketten egy közös sorsra jutunk” – az elhallgatására. Aminek az ő esetében – „aki itt mégiscsak cím- és névadója voltam az itteni magyar irodalomnak” – nem lehet más célja, mint annak „lezüllesztése” és „likvidálása”, ami úgy érhető el legkönnyebben, ha őt „kirekesztik” és „likvidálják”, vagyis az út rajta keresztül „vezet át”. És az a bűnük Forbáthtal: „hogy még nem dögöltünk meg!” – amihez még hozzátette: „Bár ezek a támadások és fúrások – mert tudják, hogy hatnak a szívre – végeredményben ezt a célt is szolgálják”.¹⁹

Az ezúttal egy prágai klinikáról Teplicére – bár gyógyulatlan – hazatérő Forbáthot „szörnyen felizgatta” Fábry levele, és egy prágai képeslapon azzal vizsgasztalta, hogy úgy tudja, „nagyon sokan a Te pártodon vannak és visszautasítják a törpék üzelmeit”, ezért az író ne törődjön velük, hiszen azok „jelentéktelen

¹⁷ MTAK Ms 5381/59. – Forbáth, 1959. december 26-i levelében mégis visszatért szerinte sikertelen budapesti útjára, hiszen amellett, hogy Bölönivel már nem találkozhatott, egész idő alatt maga is beteg volt, s csak néhány napig bírta ki „úgy-ahogy”, majd gyorsan hazautazott. Egyszer mind két kézírata elhelyezésével is kudarcot vallott (az egyikhez Illés Béla ígért előszót), de egyikhez sem talált kiadót. De Pozsonyban – illetve, ahogy írta, Bratislavában – sem járt jobban, ahonnan, „udvarias levél kíséretében”, „válogatott groteszkjeit” küldték vissza, s ahol nem akarnak hallani válogatott versei második kiadásáról sem. Szóval, írta Fábrynak, „leégtem minden vonalon”. Lásd: Forbáth Imre: *Bábel tornyában lifiboy. Versek, aforizmák, esszék, tanulmányok, levelek*. Válogatta és szerkesztette: Tóth László. Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Dunaszerdahely, 2017, 173. p.

¹⁸ Fábry tanulmányát lásd: *Res poetica. Fiatall költőink antológiájáról*. Irodalmi Szemle, 1959. 2. sz., 298–314. p. és 1959. 3. sz., 463–478., a vitához pedig Turczel Lajos bevezetőjét (*Költészetünk helyzete és problémái*. Irodalmi Szemle, 1959. 4. sz., 565–581. p., az eszmecsere összefoglalását pedig: *Szocialista irodalmunkért*. Uo., 581–585. p.).

¹⁹ MTAK Ms 5381/60.

epizódusok” csupán „egy olyan igazán nagy életben”, amilyen az övé (*Teplíce, 1959. december 17.*) Fábryt aggasztja, hogy barátja továbbra sem érzi jól magát, s „hosszú levél helyett” csupán egy kurta képeslapszöveget írt neki: „Betegség, mindig betegség”, morfondírozott december 22-i levelében, holott fordítva kellene lennie, s nem úgy, hogy mire az embernek „benő a feje lágya” és „szellemileg is megéri”, romló fizikai állapota már nem nyújthatja azt, amire képes lenne. Jó hír viszont, hogy a budapesti Kortárs decemberi számában „nagyon szép írás” jelent meg Nádass Józseftől Forbáth kötetéről. Ami pedig az ellene indított támadást illeti, már Pesten is tudnak róla, s ahonnan többen is szintén a szolidaritásukat fejezték ki, ami igencsak jólesett neki.²⁰ Mire a költő a Nádass-recenzióhoz – december 26-i levelében – fanyar (ön)íroniával fűzte hozzá, hogy ezek szerint talán mégiscsak kap ő is némi „helyecskét irodalmunk történetében, valahogy úgy, mint ahogy most kiássák a multból pl. a századvég kisebb költőit”. Majd Turczel Lajosnak a Szlovák Írószövetség magyar tagozata költészeti vitáját összefoglaló előadását említette, azzal, hogy maga is szükségesnek látja „nyíltan feltárni fejlődésünk fény- és árnyoldalait [Forbáth Imre kiemelése – T. L.]”, hiszen: „Izolációban élünk s ennek egyik következménye az irodalmi termelés eléggé alacsony nívója. Ösnemzéssel nem lehet néhány év alatt kitermelni mennyiséget és minőséget.” S abban, hogy a folyamatok kedvező irányt vettek, szerinte az „éber, meg nem alkuvó, harcosan humanista” Fábrynak is nagy szerepe van, amit „nem lehet elégszer hangoztatni”. Mert bizonyos, hogy „akit támadnak és védenek” – mint őt – és „ilyen dühvel és szenvedéllyel, az nem a múlté, hanem élő erő, állandó energiaforrás” (*Teplíce, 1959. december 26.*).²¹

Közben a Petőfi Rádióban Pándi Pál foglalkozott Forbáth kötetével, mire a költő egy, a prágai zsidótemetőt ábrázoló képeslapján kérte Fábryt, hogy megírhatná, mi is hangzott el róla a műsorban. De érdekelné továbbá, hogy „Mi újság a szlov. magy. berkekben”, hiszen már sem a Hetet, sem az Irodalmi Szemlét nem kapja, azaz: tökéletesen ignorálják őt (*Teplíce, 1960. január 18.*). Pedig, írta Fábry négy nappal később, január 22-én, tehát postafordultával Forbáthnak, sajnálhatja, hogy nem tudta meghallgatni Pándi „komoly értékelő – és nagyraértékelő” rádióelőadását a *Mikor a néma beszélni kezd*ről, aki „többet mondott”, mint addig bárki, ami kétségtelenül „nagyon jó jel”. Pándi írása – amit a „legjobb verselők” [értsd: előadóművészek – T. L.]: Horváth Ferenc és Keres Emil egészítették ki a költő verseivel – valószínűleg az Élet és Irodalomban is megjelenik majd, mint legutóbb a *Fiatal szlovákiai magyar költők* antológiájáról szóló értékelése, ám ha mégsem, Fábry megírja neki, hogy küldje el a szöveget Forbáthnak is. További jó hír, hogy úgy tudja, Szalatnai Rezső is „nagyon szépen” írt a Magyar Nemzetben

²⁰ MTA Ms 5381/62. – Nádass József írását lásd: *Forbáth Imre: Mikor a néma beszélni kezd*. Kortárs, 1959. december, 12. sz., 943–945. p.

²¹ Lásd a 17. sz. jegyzetben!

– az ő szlovák nyelvű kötetével együtt – a Forbáth-válogatásról.²² „Ne féj, öreg fiú – összegzi a stószí író –, minket már nem lehet eltemetni.” És szerinte az is jó jel, hogy „A Hét huligánjainak” – Barsi-Bojsza Imrének és Bábi Tibornak – ellene indított támadását ellensúlyozni tudta az Új Szóban megjelent háromrészes cikksorozatával,²³ melyet a Magyar Nemzet is átvett. Végül hosszas halogatás után a *Palackposta* körül is „megindult a zajgás”, s bár „bizonyos kiigazításokat” is várnak tőle, a kiadóban úgy sürgetik, „mintha ettől a könyvtől függne az üdvösségük”. Ha pedig az ő könyve körül helyükre kerülnek a dolgok – „Mert eddig nagyon foghegyről beszéltek” vele –, akkor Forbáth könyve „miatt és érdekében” is szót emelhet majd. Ellenben ha barátja kapcsolatot találna a cseh Plamen felé, miután Fábrytól nemrég megrendeltek egy ismertetőt az „itteni magyar irodalomról”, melyben persze magáról nem írhatott, talán most „hajlandók lennének” az ő könyvét is ismertetni, ezért Forbáth ismét megpróbálhatná, „ami tavaly nem sikerült”.²⁴

A költő következő, illetve Fábry e levele elkerülte egymást, mivel mindkettő ugyanazon a napon íródott. Forbáthnak ugyanis közben eszébe jutott, hogy még a múlt év augusztus 15-én a prágai Literárni noviny Břetislav Truhlártól *Harcos esztétika* címmel mégis közölt egy ismertetőt Fábry szlovák válogatásáról, vagyis, írta Stószra, „mégiscsak létezünk, bár ha vannak, akik már csak nekrológusainkat kívánnák olvasni”. Sajnálatos viszont, hogy – noha Magyarországon már rég nem kapni a könyvét – a pozsonyi kiadó hallani sem akar annak második kiadásáról, márpedig „Mit ér egy költő, ha praktikusán olvashatatlan” [értsd: nem olvasható – T. L.]? (*Teplíce, 1960. január 22.*) Miután azonban Forbáth stószí barátja január 22-i levelére már nem válaszolt, Fábry március 1-jén aggódva kérdezte egészségi állapotáról, s azzal vigasztalta, hogy úgy tűnik, „Pesten kivilágosodott körötted”, hisz több más, a kötetéről szóló írás mellett, a Népszabadság is közölte róla Pándi Pál rádióelőadását.²⁵ De leveleik most is elkerül(het)ték egymást, mivel Forbáth március 3-i levelében elismerte, hogy a cseh folyóiratokkal kudarcot vallott, hiszen egyiknél sem járt sikerrel a szlovák Fábry-válogatás ismertetése ügyében (a Literárni noviny kerek-perec visszautasította őt; a Plamen még csak nem is válaszolt a levelére; prágai barátjuk, Tilkovszky Béla pedig „hihetetlenül megbízhatatlan ügyek elintézésében”. Közben azonban Pándi Páltól is levelet kapott (aki mindkettőjük elnézését kérte, amiért a Népszabadság-beli írásából kimaradt a Fábry előszavára vonatkozó passzusa), illetve a Petőfi Rádió is elküldte neki a ver-

²² Lásd: Szalatnai Rezső: *Forbáth Imre – Fábry Zoltán*. Magyar Nemzet, 1960. január 13., 4. p.

²³ Fábry Zoltán: *Fülemülék nyomában. A német fasizmus természetrajzához*. Új Szó, 1959. december 12., 6. p.; 1959. december 17., 7. p.; 1959. december 19., 8. p. – Amint azonban egy későbbi, 1960. március 7-i, Forbáthnak írt levelében megjegyezte, e sorozatából is „sok dolgot kihagytak”. MTAK Ms 5381/63.

²⁴ MTAK Ms 5381/65.

²⁵ MTAK Ms 5381/64. (1960. március 1.) – Lásd ezzel kapcsolatban: Pándi Pál: *Mikor a néma beszélni kezd. Forbáth Imre verseiről*. Népszabadság, 1960. január 30., 8. p.

seskötetéről készült műsorát. Amúgy változatlanul kétségbeejtő helyzetben van, mert újból kénytelen munkába állni, pedig még mindig nagyon beteg. „De nem tudunk megélni így”, írja, anyagi helyzetük szörnyű, nyakig ülnek az adósságban, a krónikus ekcémája miatti viszketősége örületbe kergeti, álmatlanságtól szenved, s gyakoriak „angina pectoris rohamai” is: „Dögrováson vagyok – panaszkoltam –, és unom is így az életemet, de a nagyon csábító öngyilkosság nem megoldás, ahol egy beteg feleség és két gyermek van, akikről gondoskodni kell.” S még hozzátette: „Jaj, pedig már mennék, elegendő volt. Ha egy ember néha nem alszik heteken át többet 2–3 óránál, úgy keresné a nirvánát 1–2 tucat bevált tablettával [sic].” De a legutóbbi kórházi kezelése is maga volt a pokol. Különbösen is, Pozsony számára már halott, a leveleire nem válaszolnak, s az Irodalmi Alap is elutasította az ösztöndíjkérelmét. „Embertelen magányosságában” legalább Fábry gyakrabban írhatna neki (*Teplíce, 1960. március 3.*).

Utolsó mohikánok

Fábry sincs jól, nem tud dolgozni, a kiadó azonban újabb pótlást kér régóta készülő könyvéhez, a *Palackpostához* („Ez már egy külön regény, hogy két év óta mit csinálnak ezzel a kézirattal”). Írt viszont Balogh Edgárnak, s megkérdezte tőle, nem szégyelli-e magát a Korunk, hogy „máig sem írt” Forbáth könyvéről (s az ő előszavát sem akarták lehozni).²⁶ Miután pedig kerek egy hónapig erre a levelére sem kapott választ Forbáthtól, április 8-án újból egészségi állapotáról kérdezte. „Lassan úgy egymásra vagyunk utalva, mintha már csak mi ketten lennénk utolsó mohikánok – foglalta össze helyzetüket. – És azok is vagyunk, és úgy is bánnak velünk.” Bár *Palackpostája* lassan sínre kerül (azaz „egy utolsó kozmetikai beavatkozás után kegyeskednek kiadni”), most attól retteg, „mi lesz benne, illetve mi marad majd az eredetiből”.²⁷ Forbáth egy április 12-én, postafordultával küldött levelezőlapon mentegette magát, amiért hosszabb ideje nem válaszolt a barátjának: továbbra is súlyos gondok „nyomorgatják”, betegen is munkába kell járnia stb. A *Fülemülék alkonya* azonban „mestermű” és kora „fontos dokumentuma”, s „csak Barbusse és Rolland legjobb publicisztikájához” tudja mérni. S türelmetlenül várja a *Palackpostát* is, remélve, hogy „mégsem fogják megnyomorítani”. Ám a Korunkat továbbra sem érti, s „amit Edgár ír, nem kifogás” (*Teplíce, 1960. április 12.*). A rákövetkező hónapban ellenben már hosszabb levéllel jelentkezett

²⁶ MTAK Ms 5381/63. (1960. március 7.) – Közben kiderült, hogy a Korunk azért nem tudott íratni Forbáth könyvéről, mert nem kapták meg, így következő levelében Fábry számon kérte a költőt, hogy ő vagy a Kiadó miért nem küldött példányt a lapnak. MTAK Ms 5381/67. (1960. április 8.)

²⁷ MTAK Ms 5381/67. – „Utolsó mohikán”-metaforájához Fábry később is visszatért, például amikor a következőképpen zárta 1962. március 15-i levelét: „Írj. Hisz csak ketten vagyunk és maradtunk itt utolsó mohikánok”, s még hozzátette: „Kár lenne értünk.” MTAK Ms 5381/81. – Amire Forbáth is sietve rábólintott: „Igen. Igen, Zoltánom, szomorú história...” (*Teplíce, 1962. március 19.*)

Fábrynál, ám ez is tele volt panasszal. Márciustól résznyugdíjasként dolgozott tovább, amit azonban a hivatal két hónap után megszüntetett, mert „valamivel többet keresett a megengedettnél”. Nem történt előrelépés versei cseh kiadása terén sem, hiába tárgyalt ez ügyben Tilkovszky Béla egy cseh kiadóval, mert az egy idő után lemondott a szándékáról, ami már meg sem lepte Forbáthot – inkább az volna új, írta, ha sikere lenne „körömszakadásos harcok nélkül”.²⁸ Ezzel szemben elkezdte írni az emlékezéseit, s most ezzel tölti ki „álmatlan éjszakáit” (*Teplíce, 1960. május 16.*). Forbáth levelére Fábry május 30-án válaszolt röviden, mivel épp Kassára készült kivizsgálásra. Az Új Szóval maga is elégedetlen, ahol most ismét nem hozzák az írásait, hiába dolgozik. Emellett a szerkesztőségben – hogy „megszégyenítse” őket – saját honoráriumára terhére előfizette Forbáthnak az Irodalmi Szemlét, s most arra kíváncsi, hogy küldik-e már neki a lapot.²⁹

A következő Fábry-levél a Forbáth-hagyatékban november 8-i keltezésű, miközben a kettő közti időszakban a somorjai Fábry-hagyatékban nyolc (!) Forbáth-levél és -levelezőlap található (július 7., augusztus 1., augusztus 14., augusztus 27., szeptember 10., szeptember 22., október 22. és november 6.). Forbáth ezekben legtöbbször Fábry egészségi állapota, illetve – mint orvos – betegsége és orvosi leletei felől érdeklődött. Úgy tervezte továbbá, szeptemberben kiveszi évi szabadságát, hogy – mint azt 1958-ban is szeretne volna³⁰ – végre Stószra is elmehessen barátjához (*Teplíce, 1960. július 7., ill. uo., 1960. augusztus 1.*). Szeptember 22-i, pozsonyi levelezőlapja szerint azonban innen mégsem Stósz felé indult, hanem haza, mert a harmadik napon megint súlyos szívrohamra volt (*Teplíce, 1960. szeptember 22., ill. uo. október 22.*). Kurtára sikeredett pozsonyi útjáról kicsit később, november 6-án számolt be barátjának, ahol többek között Bábi Tiborral is beszélt, „jól leszidva” őt, ahogy Fábryval „viselkedett”, és figyelmeztette, hogy sürgősen „tegye jóvá” a dolgot. Amúgy „Hihetetlenül hiú”, akinek miután megjegyezte, hogy „nem ártana neki és kollégáinak kissé művelődni és még tanulni a költői mesterséget”, egy félórás „szózuhataggal” válaszolt neki, mire Forbáth „Elnémulva retirált”. S dührohamot kapott a kiadóban is, ahogyan bántak vele. A pozsonyi magyar irodalmárok közt szerinte Tóth Tibor a „legkvalitásosabb”, ám ő most „Visszavonulva és telítve keserűségekkel, otthon fordítgat”. És megint találkozott Lőrincz Gyulával, akit ezúttal sem sikerült „rábeszélnie”, hogy „tegyen érte végre valamit”. Kassára hirtelen rosszullete miatt nem jutott el, bár szeretett volna előzetes „bejelentés nélkül megjelenni” Fábry betegszobájában, „Hiszen – magyarázta levelében – 40 év után talán mégis jogom lenne az egyetlen embert, akit fenntartás nélkül szeretek és becsülök, végre személyesen is megismerni” (*Teplíce, 1960. november 6.*).

²⁸ Forbáth verseinek cseh nyelvű kiadására végül 1964-ben került sor; lásd: *Až němý promluví*. Ford.: Jestřáb, Vojtech. Československý spisovatel, Praha, 1964, 87 p.

²⁹ MTAK Ms 5381/68.

³⁰ Lásd az 5. sz. jegyzetet!

Fábry, e Forbáth-levél után két nappal, november 8-án írt barátjának hosszabb hallgatása okáról: „...nem tudtam jobb lábamra állni... Mozogni csak kapaszkodva tudtam... Két hétig feküdtem...”, ami teljesen visszavetette a munkában. Majd a *Palackposta*-beli kiadói beavatkozások miatt bosszankodott, mely „olyan csonkításokkal, kihagyásokkal fog megjelenni”, hogy a legszívesebben – ha még lehetne – megtiltaná a kiadását (Ady-tanulmányából például kihagyták a középső fejezetet, Ady-idézeteket töröltek ki belőle stb.). Ugyanitt a kéziratát (kéziratait) támadó „barbarizmust” is ostorozta, aminek következtében „az Ügy szenved végeredményben sérelmet és törpül a törpítőkhöz”, azaz „a *Palackpostát* útközben foghíjasra rágták az ellenőrzők”, aminek summázata: „Kicsinyes bürokratizmus itt is, mint mindenütt!” Szinte már írnia sincs kedve, nehogy úgy meghúzzák az írásait, hogy végül rájuk sem ismer: „Sokra vittük! – írta Forbáthnak. – Mi lett a szárnyalásainkból? Miért kell mindig nyesegetni a szárnyakat?”³¹

Forbáth december 31-i postai levelezőlapja alapján feltételezhető, hogy Fábry barátja november 6-i levelére is válaszolt, illetve november 8-i levelén kívül még egyet írt neki, ezek azonban szintén hiányoznak a Forbáth-hagyatékából. A költő pedig még az esztendő utolsó napján is arra biztatta Fábryt, hogy ne törődjön a támadóival, illetve a „fajankók pletykáival”, hiszen „törpéinket két dolog ingerli leginkább: az, hogy Te még beszélsz és az, hogy én már hallgatok” (*Teplíce, 1960. december 31.*). Ami pedig a *Palackpostát* illeti, melyet Fábry időközben elküldött neki, nem ismer „megrázóbb, személyesebb, lelkekbemarkolóbb dokumentumot” barátja írásainál, élükön *Az idő igazával*, és messzebbre kell nyúlnia, hogy „hasonlóra találjon”, ami talán Andreas Gryphius szonettje, *A haza könnyei. Anno 1636* lehetne (*Teplíce, 1961. február 9.*).

(Befejezés a következő számban)

³¹ MTAK Ms 5381/72.



Kilátó – 10 x 10 cm, zománc, 2020